

Cinema bis / Sexe, drogues i rumba

XAVIER GORDI

Els que voregem la quarantena recordem un Sabadell ben diferent al d'ara. Tot i la perspectiva esbiaixada sobre la nostra pròpia infantesa als anys vuitanta i els canvis que estava patint la societat, tots sabíem qui eren els *quillos*, un col·lectiu majoritàriament de parla castellana que més valia evitar perquè et prenien la pilota a la Plaça Marçet, els cromos al perillós racó fosc del Barro quan feies camí cap a l'acadèmia d'anglès, la cartera amb l'excusa que necessitaven diners per al tren (i que significava «dóna'm tot el que portes» perquè el bitllet devia ser molt car) o t'esperaven a les temibles fires de les festes majors, quan ja sabies que havies de deixar el *peluca* a casa i així, amb sort, només hauries de regalar les fitxes dels autos de xoc. Em tenia especialment aterrit un tal "Velas" (ignoro si el sobrenom li venia perquè es deia Velasco o perquè li agradava molt bufar espelmes) que després d'atracar-me in comptables vegades va arribar un dia que, en un excés de testosterona i perquè s'havia atrevit amb el meu germà petit, li vaig plantar cara. La resposta va ser contundent... Al cap d'una setmana vaig tenir un desafortunat retrobament en la foscor del Gremi de Fabricants i vaig acabar esgotant les existències de gel del congelador de casa per alleujar la meva maltractada cara. Amb el pas del temps hem sabut que aquesta generació de delinqüents (una generació anterior a la nostra, dels que en diríem els nostres germans grans i que avui rondarien la cinquantena) van ser víctimes d'una situació política, econòmica i social determinada. Fins i tot podríem haver arribat a ser amics d'algun d'ells perquè eren gent amb bon cor però amb una desestructuració considerable, tant en la seva manera de raonar com de desenvolupar-se en societat, conseqüència directa d'un entorn familiar traumàtic, una educació que no va saber encaminar-los (encara que segurament molts d'ells tampoc hi possessin gaire de la seva part) i un entorn que els va encasellar ràpidament i els tancava més portes de les esperades. L'arribada de les drogues dures, com l'heroïna, va acabar d'enfonsar la majoria d'aquests desclassats, tot i que no van ser els únics.

De la picaresca als barris marginals

A finals dels setanta i principis dels vuitanta Espanya sortia de la dictadura i mirava de començar un nou camí, tot i que l'any 1980 Espanya tenia el major nombre d'aturats de la Comunitat Europea (quina novetat, oi?). A les grans ciutats en forta expansió, necessitades de mà d'obra barata, havien aparegut, ja en època de la dictadura, barriades senceres d'immigrants provinents del camp (i en el cas català, de gent de fora de Catalunya, aprofundint encara més la conflictivitat i l'exclusió) amb fortes desigualtats socials, que afavorien la marginalitat de tots aquells que hi vivien i sobretot de la joventut, que no veia cap sortida. La corrupció era evident en tots els estaments, des del polític a l'empresarial, passant pel policial, potenciat per un afany de consumisme desmesurat. La crisi dels anys setanta, amb l'atur corresponent, va agreujar encara

Portada de la revista Fotogramas d'octubre de 1979 amb una entrevista a El Torete (CCCB)

més la situació, amb un atur juvenil que representava el 60% del total. A més a més, la formació educativa obligatòria s'acabava als 14 anys mentre que l'edat penal i laboral s'iniciava als 16, provocant un buit de dos anys claus en la formació de qualsevol individu. El sistema judicial tampoc disposava de gaires arguments i el Tribunal Tutelar de Menors només oferia tres sortides als delinqüents menors d'edat: tornar a casa si la família volia, el reformatori o la presó (d'adults), en els casos més greus, sense amb prou feines oferir oportunitats de reinserció. Tot això va fer que la delinqüència fos una de les principals preocupacions entre la població d'aquell moment i la inseguretat ciutadana fos una constant. En aquest context és quan apareixen menors d'edat amb un currículum delictiu que espanta, com el "Vaquilla" a Barcelona o el "Jaro" a Vallecas, potser els més coneguts de tots, considerats herois per alguns, autèntiques males bèsties per d'altres, però víctimes en qualsevol cas.

Si Espanya es distingeix en algun gènere literari particular, és en la picaresca. Molt abans de l'explosió del naturalisme i de les tesis deterministes, que encaixen d'allò més bé amb el gènere *quinqui*, la picaresca, un moviment literari sense teoritzar, va desenvolupar en un seguit d'obres un personatge que, endut per circumstàncies econòmiques i familiars desfavorables, es veu obligat a aprendre a sobreviure en una societat dura, corrupta i malsana (les coses no han canviat tant...).

Al cinema, la vessant més irònica i divertida de la situació picaresca es va transformar en sensacionalisme i recreació de la violència, com en el cas del cinema *quinqui*, menystingut per gran part de la crítica i que s'ha començat a reivindicar d'un temps ençà, fins i tot amb exposicions¹. Alguns el volen repescar més per la seva estètica atractiva que no pas pels seus valors cinematogràfics,

1 *Quinquis dels 80. Cinema, premsa i carrer*. <http://bit.ly/15N8de9>

De la Loma, cinema comercial amb consciència social

José Antonio de la Loma, de pare militar, va néixer l'any 1924 i, tot i haver exercit de professor al barri xino durant els anys quaranta, el món de la nova fornada de joves conflictius probablement li quedava massa lluny com per entendre'l "des de dins". Puc creure que tingués certa consciència social per denunciar una situació, però vista des d'una perspectiva externa, no pas visceral. Quan el 1977 va rodar *Perros callejeros* ja passava de la cinquantena, ja havia fet més de vint films i era un director (i escriptor ocasional) totalment entregat a la producció de pel·lícules comercials amb no gaire mitjans però rentables. Havia aconseguit una fórmula que girava al voltant de tres factors: actors amb ganxo, una situació amb referències a l'actualitat i, sobretot, escenes d'acció trepidants. És el cas d'èxits seus com *Metralleta "Stein"* (1975), *Jugando con la muerte* (1982) o *Goma-2* (1984), que compten amb actors de talla internacional (encara que es trobessin en hores baixes o vinguessin directament de la sèrie "B" tirant a "Z" per obrir-se camí en altres mercats), com John Saxon, David Carpenter, Margaux Hemingway, Lee Van Cleef, George Peppard, Maud Addams, Tia Carrere, Andrew Stevens, Anthony Queen o Aldo Sambrell, al costat de figures espanyoles com Simón Andreu, Paco Rabal, Teresa Gimpera i el seu marit Craig Hil, Anita Obregón o l'assidu Frank Braña. En moltes d'aquestes cintes trobem arguments rocambolescos, que barregen terroristes d'ETA amb complots per cremar camions de fruita espanyols, o figures històriques mogudes uns quants anys en el temps, tot ben barrejadet amb persecucions i escenes d'acció que van d'estimables fins a francament lamentables. Amb tot això vull dir que entre el blanc i el negre hi ha molts tons de gris, encara més en un gènere com el *quinqui*. I si és cert que De la Loma va rodar *Perros Callejeros* amb la intenció de denunciar una situació social, en cap moment va perdre de vista l'objectiu d'assolir l'èxit. Tot i això, el to social, ratllant el documental, que acompanya gran part del metratge anirà perdent força a mesura que es vagi desgastant el gènere.

mentre que d'altres el volen posar en l'altar del cinema social, com una resposta molt posterior al neorealisme italià. En tot cas, el que no es pot negar és que va ser un gran èxit comercial i que té uns elements prou peculiars per, com a mínim, fer-lo entrar en els anals del cinema espanyol i donar-lo a conèixer. El mateix passa amb el cinema espanyol de terror, conduït per gent com Jess Franco, Paul Naschy, Armando de Ossorio o Leon Klimowsky, que també s'ha ignorat injustament. Per acabar-ho d'adobar, els dos directors més representatius del cinema *quinqui* també són prou desconeguts, per no dir maleïts, tot i tenir una carrera cinematogràfica prou extensa i amb títols ben reivindicables.

'Perros callejeros'

i els fonaments del cinema quinquí

El gènere *quinqui* (o subgènere, no ens barallarem per les etiquetes) com a tal l'inaugura José Antonio de la Loma amb *Perros callejeros* el 1977. El projecte inicial del director era explicar la vida de Juan José Moreno Cuenca "el Vaquilla", del barri barceloní de La Mina, amb la idea que basar-se en uns fets reals aportaria més pes reivindicatiu al film. Com Passolini o Robert Bresson havien fet abans, De la Loma va creure idoni rodar amb actors no professionals i, si podia ser amb el mateix Vaquilla, millor. Finalment, es va descartar aquesta opció ja que, deixant de banda que no estava "disponible", com a actor no donava gaire de si. El càsting es va fer amb actors no professionals de l'extraradi barceloní, amb Àngel Fernández Franco "el Trompetilla" (que després del film passaria a ser conegut com "el Torete") al capdavant, juntament amb alguns actors professionals, com Frank Braña interpretant el temible "Esquinao" (que tants malsons em va ocasionar de jove quan vaig veure la pel·lícula per televisió) i Xavier Elorriaga fent de capellà vigilant del reformatori.

Perros Callejeros estableix els fonaments de totes les cintes del gènere, començant pel més important, els actors no professionals que parlen l'idioma del carrer i utilitzen el seu propi argot, tot i que moltes vegades, per culpa de les seves dificultats de dicció o de lectura, havien de ser doblats. El paper de la dona sol tenir rellevància però sempre com a complement del protagonista, a qui sol ocasionar problemes de forma involuntària o voluntària. És el cas del personatge d'Isabel a *Perros callejeros* (Nadie Windel, encara no entenc com la van triar per fer de gitana), a qui el protagonista deixa embarassada. Els secundaris també són imprescindibles, començant pels companys de malifetes, com ara "el Pijo" (Miguel Hugal, que a la

segona part serà substituït per Pepón Coromina), “el Fitipaldi” (César Sánchez), “el Corneta” (Jesús Martínez) o Bernard Saray, que interpretarà “el Vaquilla” en les continuacions. Se’ls afegeixen els personatges del barri (delinqüents, traficants, proxenetes, les respectives famílies, moltes d’elles desestructurades) i els que serveixen de contrapunt al protagonista i reflecteixen la manera de pensar del director: en uns casos un periodista, com José Sacristán a *Navajeros* (Eloy De la Iglesia 1980), i en d’altres un policia “de los blandos” com a *Perros callejeros*. També és imprescindible l’estament policial, que De la Loma veu amb bon ulls mentre que De la Iglesia tracta molt més críticament. Deixant de banda la policia, que sempre els va al darrera, els *quinquis* també tenen problemes amb gent de la seva mena. Però els personatges que de debò necessita el cinema *quinqui* són secundaris en principi irrelevants, com “el Porrete”, fill de “el Porro” (un nen de 3 o 4 anys que no para de fumar), la iaia que vigila la casa on dorm “el Torete” a la segona part de *Perros callejeros*, el jove “Pirri” (amb prou feines un nen) o “el Pirulí”, l’espia del reformatori.

El component dramàtic el posen valors universals: la llibertat, el principal motor dels personatges («a mi me gusta estar suelto, andar por ahí, ser libre y no estar a golpe de pito», diu “el Torete”), l’amistat —encara que a vegades es traeixi— i l’amor en diverses facetes, des de la seva vessant més sexual i pràctica fins a la més romàntica, perquè els *quinquis* solen ser grans amants («tengo más rabo que la Pantera rosa», “el Jaro” dixit). Per alleugerar la tensió se solen introduir tocs d’humor, amb sexe i nus abundants, masculins o femenins. La pobresa de mitjans també és una constant, però això no impedeix escenes d’acció trepidants, amb automòbils Seat 1430 (cotxes fàcils de robar i amb tracció al darrera que els feia atractius de conduir) derrapant a tot drap mentre són perseguits per la policia i inevitables intercanvis de trets. Els decorats són barris marginals del tot realistes, amb descampats, comissaries, presons i reformatoris. Més endavant, per aprofitar el potencial de les bandes sonores amb grups com Los Chunguitos, Burning, Los Chichos, Rumba 3 o Bordon 4, també apareixen bars musicals, discoteques i prostíbuls. *Perros callejeros* no explota gaire aquesta vessant i guanya en realisme gràcies al so directe.

El sensacionalisme i la voluntat d’impactar l’espectador són altres de les vessants del gènere, amb escenes com la castració del “Torete” a *Perros callejeros* o la violació del “Jaro” a *Navajeros*. Les dues pel·lícules tenen finals contundents, la primera amb el crit «¡Mierda!»

del “Torete” mentre s’estimba barranc avall i la segona amb l’enllaç entre la mort del “Jaro” i el naixement del seu fill (amb plànols ben explícits).

Després de la bona acollida de *Perros callejeros*, De la Loma va explotar el filó i va rodar una seqüela el 1979 amb un guió espantós i que comença amb una lliçó irònica de metacinema, en una sala de projecció on el director i el “Torete” revisen el primer film. El to autoparòdic de la pel·lícula és evident, tot i que conserva els punts que van fer l’èxit de la primera part i incorpora una banda sonora ben potent. Tot això fa perdre, però, el to documental de la primera part. Posteriorment, De la Loma encara rodarà *Los últimos golpes de El Torete* el 1980, *Yo, el vaquilla* el 1985, i el film pòstum *Tres días de libertad* del 1996, en col·laboració amb el seu fill. Entremig, el 1985, i com una última passada de rosca de l’explotació, va rodar la vergonyosa *Perras callejeras* només per a amants del cinema més trash. La protagonista femenina és Sonia Martínez, presentadora del programa infantil de TVE *Dabadabadá*, que va ser acomiadada per aparèixer a *Interviú* i més tard va morir víctima de l’heroïna.

‘Navajeros’, la contribució al gènere d’un director maleït

El 1980 s’estrena *Navajeros*, d’Eloy de la Iglesia, l’altra gran pel·lícula de referència del cinema *quinqui*. De la Iglesia, nascut el 1944, militant del partit comunista i homosexual, és un dels directors maleïts del cinema espanyol. El seu cinema manté unes constants provocadores abordant temes espinosos, ja sigui la denúncia social, la sexualitat o la política, i té obres tan reivindicables com *La semana del asesino* (1972, considerada una precursora del cinema

Los Chunguitos,
un dels grups
de les bandes
sonores
del cinema
quinqui

Fotograma de *Colegas*

gore), *Una gota de sangre para seguir amando* (1973, la versió espanyola de *La Naranja mecánica* amb José Luís Garci col·laborant en el guió) o *Juegos de amor prohibido* de 1975, la meua preferida, una cinta que ens convida a un joc malsà amb uns actors en estat de gràcia, entre els quals la malaguanyada Inma de Santis i John Moulder Brown —un actor amb majúscules per redescobrir amb una filmografia espectacular— acompanyats per Simón Andreu i Javier Escrivá. De la Iglesia també va dirigir *La criatura* (1977), una pel·lícula escandalosa amb una Ana Belén de tendències zoofíliques o *El diputado* (1978), segurament el seu film més rodó.

A *Navajeros*, el director recull descaradament el testimoni de *Perros callejeros* però sense traïr els seus principis, perquè toca temes amb els quals se sent com un peix a l'aigua. En aquest cas, tal com va fer De la Loma amb "el Vaquilla", De la Iglesia es fixa en un famós delinqüent de Vallecas, José Manuel Gómez "el Jaro", i escollirà José Luís Manzano per a la seva interpretació, amb qui mantindrà una turmentosa relació professional i personal.

Manzano és sense cap mena de dubte el millor dels actors no professionals del gènere. Va intervenir en totes les pel·lícules considerades *quinquis* de De la Iglesia i va obtenir papers amb altres directors encara que, com no podia ser d'altra manera, va morir jove, als 28 anys, després de malbaratar una beca per anar a l'Actor's Studio. "El Butano" (Jaime Garza) i Johnny (Pep Corominas) són els seus companys de malifetes a la pel·lícula.

Navajeros comparteix molts punts amb *Perros callejeros* però guanya en dramatisme i riquesa dels personatges. Els punts forts del film són el triangle amorós entre Jaro, la prostituta madura Mercedes Sánchez "la Mejicana" (interpretada per Isela Vega) i la Toñi (Verónica Castro), i el patètic retrobament entre el protagonista i la seva mare. També té secundaris com Enrique Sanfrancisco fent de "el Marqués", i inclou homenatges a films com *The Warriors* i *La Naranja mecánica*, a més d'incorporar una trobada amb terroristes d'ETA en una escena ficada amb calçador.

Si a *Perros callejeros* teníem una escena de castració, a *Navajeros* el protagonista és violat per "la Maritrini" i, a més, perd un testicle a causa d'un tret de la policia. I per si no havíem entès la cita del pensador xinès Ten-Si que inaugura la cinta («los hombres no se hacen criminales porque lo quieren, sino porque se ven conducidos hacia el delito por la miseria y la necesidad»), José Sacristán interpreta un periodista que actua d'alter ego del director per deixar ben clar el missatge.

El 1982 Eloy De la Iglesia va rodar *Colegas*, amb José Luís Manzano i Antonio i Rosario Flores buscant diners (25.000 pessetes de l'època) per pagar l'avortament d'aquesta última. Tot i no ser la pel·lícula de referència del cinema quinquí, és la que més m'agrada, perquè té el ritme més regular de totes les del gènere, amb un bon nivell d'interpretació i sobretot un to irònic i uns punts obertament de comèdia que fan el missatge menys fals i més efectiu. El trio protagonista, molt més patètic que els delinqüents durs d'altres cintes, permet una empatia molt més planera. Cal destacar els papers secundaris de José Luís Fernández Eguie "El Pirri" i de Quique Sanfrancisco interpretant Rogelio el traficant, i passatges memorables, com quan un personatge critica el cinema quinquí perquè «no saben de qué va el rollo», o quan un magrebí els explica com s'han d'introduir les bosses de droga per l'anus.

Eloy de la Iglesia va rodar consecutivament el 1983 i l'any següent *El Pico* i *El pico 2*, també amb Manzano i Javier García com a Urko. Tot i que no tracten directament de *quinquis* —els

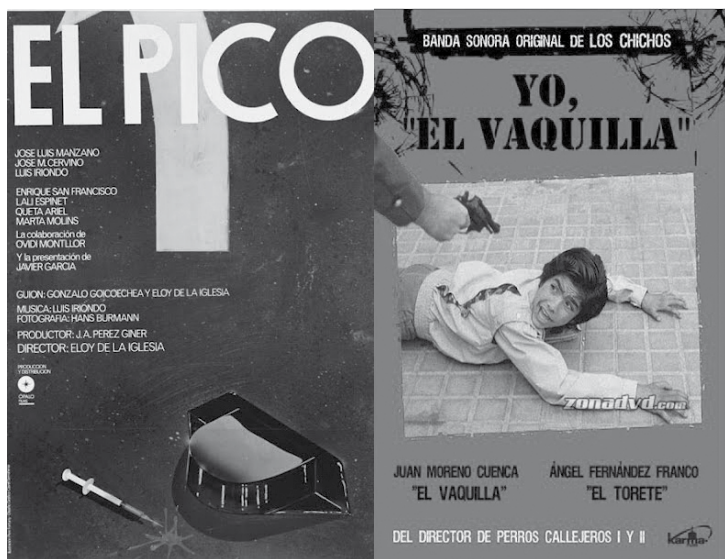

rambla 5, 4ª planta 08202 sabadell
tel 93 727 59 20 fax 93 725 64 56
e-mail: advocats@giassessors.com

Fundació
BancSabadell

Tel.: 93 586 22 20

Cartells de El Pico (1983) y Yo, el Vaquilla (1985)

protagonistes són joves de classe mitjana que cauen en el poder de l'heroïna—, es consideren dins del gènere perquè compten amb actors no professionals i tracten un tema sòrdid com la droga. Una de les actrius, Lali Spinet, subministrava droga a tot l'equip i també n'acabaria sent víctima. Fins i tot el mateix Eloy de la Iglesia i el seu guionista habitual, Goicoechea, també van caure en la temptació. El director va tardar 16 anys en sortir del pou i no va rodar res més fins a *Los novios búlgaros*, una obra pòstuma poc remarcable. El 1987, en un to de comèdia gruixuda, va rodar *La estanquera de Vallecas*, amb Maribel Verdú i Emma Penella acompanyades pels *quinquis* Manzano com a "Tocho" i "el Pirri" en un paper secundari.

Molts dels protagonistes del cinema *quinqui*—exceptuant, potser, Enrique Sanfrancisco— van morir víctimes de l'heroïna o de la sida («se me morían de tres en tres», deia De la Loma). Tot i les oportunitats que els va obrir l'èxit, ja eren persones trencades que no es van saber refer. Entre els anys que van del Naranjito al Cobi, es va recórrer molt camí i va quedar demostrada la importància de l'educació i de les polítiques socials contra la marginació. Cal tenir ben presents en el record aquells temps per evitar repetir els errors en un futur que, desgraciadament, podria ser no tant llunyà.

De 'Chocolate' a 'El Lute'

De la Iglesia i De la Loma són els dos referents del cinema *quinqui*, però hi ha hagut altres aproximacions al gènere de noms consolidats. *Chocolate* (1980), de Gil Carretero, un encreuament entre *Navajeros* i *El Pico*, comença amb un parell de *quinquis*, "el Muertes" (Manuel Benito) i "el Jato" (Ángel Alcázar), viatjant al Marroc per aconseguir droga, fins que el primer cau en l'heroïna. El Jato s'enamora de Magda (Paloma Gil), una noia de classe mitjana que també caurà en la temptació de la droga, fins que la mort del Muertes esdevindrà redemptora. *Deprisa, deprisa*, escrita i dirigida per Carlos Saura el 1981, és un film molt ben rodat i de ben segur el millor a nivell tècnic i formal. Tot i que Saura, també per temes generacionals, ja no es podia identificar plenament amb el tema, retrata sense maniqueïsmes la història de quatre desclassats, Pablo "el Nini" (José Antonio Valdelomar, també mort prematurament), "Sebas" (José María Hervás Roldán), "el Meca" (Jesús Arias Aranzaque) i la xicoteta del primer, Ángela (Berta Socuélamos, una actriu de gran magnetisme). El director sap estructurar molt bé la narració dels fets, les escenes d'acció (memorable l'atrancament al banc) amb el contingut dramàtic i el perfil dels quatre personatges. Va guanyar l'Ós d'Or a Berlín i per això és la pel·lícula del gènere més coneguda fora de les nostres fronteres. *Barcelona Sur*, de Jordi Cadena, és un thriller sòrdid de 1981 que transcorre en els barris baixos barcelonins, protagonitzat per dues prostitutes i amb Manzano en un paper secundari. *Todos me llaman gato* és també de 1981 i està dirigida per Raúl Peña i protagonitzada per Carlos Tristanchó, Sílvia Aguilar, una jove Verónica Forqué fent de xicoteta del "Gato" i intervencions de Patty Shepard i Rafael Álvarez "El Brujo", i ens relata la relació entre un lladregot saltimbanqui que es mou pels terrats (d'aquí el sobrenom) i un policia. *De tripas corazón* (1984), de José Luis Sánchez Valdés, té el problema d'un punt de partida poc creïble: "el Pirri", fent del "Chirlo", és alliberat en un judici pel seu advocat defensor (Juan Diego) i, com a mostra d'agraïment, van a dinar junts i s'estableix un triangle amorós amb Rocío (Patricia Adriani), la xicoteta de l'advocat. El 1987 i el 1988 un altre director de prestigi, Vicente Aranda, tanca el cicle de l'esgotat cine *quinqui* amb dues pel·lícules molt ben acabades dedicades a El Lute, amb una gran interpretació d'Imanol Arias ben acompanyat per Victoria Abril, però que ja no tenen la sordidesa i la frescor de les seves predecessores.

Interiors
MOBLES, DISSENY I DECORACIÓ

C/ Sant Cugat, 11 · 08201 Sabadell
T 93 725 01 79 · F 93 706 80 39
www.interiorscasquet.com

LA LLAR DEL LLIBRE

des de 1957

ESCOLA DEL SOL

C. Migdia, 35-45 - C. Sant Pau, 20
Tels. 93 727 82 46 - 93 725 74 61
08201 Sabadell

BIBLIOTECA QUADERN

Darrers títols publicats

34
<i>Sabadell. Cent anys de dansa tradicional catalana</i>
Núria Vila Mas	38
<i>Orfeó de Sabadell. Apunts d'un Centenari</i>
Lluís Subirana	42
<i>Cent anys de sardanes a Sabadell</i>
Jaume Nonell i Lluís Subirana
35
<i>L'hora blanca. L'holocaust i Joaquim Amat-Pinella</i>
David Serrano i Blanquer	39
<i>La història de Catalunya: miratges i distorsions</i>
Joan A. Mateu	43
<i>Ramon Ribera Llobet. Obra sardanista</i>
Lluís Subirana
36
<i>Sense treva. Poemes</i>
Lluís Subirana	40
<i>Els Fatxendes. Una orquestra de Sabadell</i>
Jaume Nonell i Lluís Subirana	44
<i>Persones d'ahir i d'avui</i>
Emili Hierro, Joan Cuscó i Josep Gamell
37
<i>La Creu Alta, Jonqueres i Sant Pere de Terrassa (1700-1904)</i>
David Laudo Cortina	41
<i>Francesc Armengol i Duran</i>
<i>Un sabadellenc enamorat de Sitges</i>
Lluís Subirana	45
<i>Des de la Torre de l'Aigua</i>
Lluís Subirana